

بررسی تاثیرات آسیب های فضای مجازی بر تربیت شهروندی

(تربیت شهروندی در عصر ارتباطات و فناوری اطلاعات)

سجاد ایزدی

دانشجوی دکتری روان شناسی تربیتی دانشگاه شیراز، مدرس دانشگاه فرهنگیان
اقلید، فارس، sajadizadi87@gmail.com.

شجاع الدین صادقی

دانشجوی کارشناسی آموزش کودکان استثنایی دانشگاه فرهنگیان اقلید، فارس،
shoja.s3553@gmail.com

سید محمد حسین مرتضوی

دانشجوی کارشناسی آموزش کودکان استثنایی دانشگاه فرهنگیان اقلید، فارس،
smh8011@gmail.com

چکیده

هدف از انجام این پژوهش بررسی تاثیرات آسیب های فضای مجازی بر تربیت شهروندی افراد است. این پژوهش به صورت کتابخانه ای و با استفاده از چندین مقاله و کتاب در حوزه فضای مجازی صورت گرفته است. نتایج این پژوهش نشان داد که با فراگیر شدن فضای مجازی به دنبال آن آسیب ها و مشکلات فضای مجازی هم روز به روز بیشتر خواهد شد. فضای مجازی در واقع مفهومی بوده که در برابر فضای واقعی به کار گرفته می شود. از مهمترین ویژگی های فضای مجازی میتوان به دسترسی آزاد و بدون محدودیت و کم هزینه افراد به اینترنت و ارتباط با سایر نقاط جهان اشاره کرد. در فضای مجازی به دلیل غیر واقعی بودن افراد و هویت آن ها، آسیب هایی از قبیل کلاهبرداری های اینترنتی، سوءاستفاده های جنسی، تغییر ارزش های اخلاقی و فرهنگی و... را در پی دارد. همچنین در فضای مجازی به دلیل جذابیت ها و امکاناتی که در اختیار افراد قرار می دهد میل افراد به جمع های خانوادگی و دوستانه کاهش پیدا می کند و موجب بروز افسردگی و انزوا در فرد می شود. شایعات و اخبار کذب به راحتی دست به دست می شوند و همین باعث می شود اخبار صحیح و غلط به سختی تشخیص داده شود. علاوه بر این مشکلات استفاده طولانی مدت از فضای مجازی آسیب های جسمی نیز در فرد به دنبال دارد. همین مشکلات سبب می شود که یک فرد نتواند نقش خود را به عنوان یک شهروند خوب و فعال در جامعه ایفا کند و این مشکلات ضرورت توجه به این فضا و تربیت شهروندی افراد را بیشتر از گذشته نشان می دهد.

واژه های کلیدی: تربیت شهروندی، فضای مجازی، آسیب ها.

مقدمه

امروزه تمام جوامع مدرن و صنعتی به واسطه رسانه های ارتباط جمعی به شکل گسترده و دائمی از طریق مجراهای مختلف اینترنت، ماهواره، شبکه های اجتماعی

مجازي و...، ذهنيت ها، باور ها، ارزش ها و رفتار مخاطبان خود را در سطح جهان تحت تأثير خود قرار داده است. مي توان گفت كه رسانه ها ارتباط جمعي يكي از قدرت مند ترين نماد هاي تأثير گذار در جوامع مدرن به شمار مي روند (نوغانيدخته- بهمني و همكاران، 1393).

فضاي مجازي با داشتن خصوصيت ديجيتالي بودن، حافظه مجازي، تعاملتي بودن، فرامتن بودن و غير مركزي بودن از ساير رسانه ها متمايز است. علاوه بر آن بايد افزود كه فضاي مجازي به مثابه تيغ دو لبه است كه مي تواند هم كار كردهاي مثبت داشته باشد و هم در ايجاد زمينه هاي منفي بالاخص اخلاق در سلامت رواني افراد نقش موثري داشته باشد (كريمي، 1398). در دهه اخير شاهد تغيير و تحولات مهمي در عرصه فضا مجازي هستيم كه تأثيرات فرهنگي و اجتماعي ويژه هاي را در جامعه به جا مي گذارند (محمدي و بلاغت، 1397). انفجار اطلاعاتي و انقلاب رايانه اي در مساله جهاني شدن از جمله مسائل قابل تامل دنياي امروز در زمينه ملي و بين المللي است. فضاي مجازي، نسل جديدي از فضاي روابط اجتماعي محسوب مي شود كه توانسته با توجه به مدت زمان اندك به خوبي در زندگي مردم جا باز كند. در فضاي مجازي افراد بسياري در سنين مختلف و از گروه هاي اجتماعي متفاوت كنار هم گرد آمده اند و سبب ايجاد ارتباط در بين آن ها شده است (احمدوند و همكاران، 1397، كريمي، 1398). دنياي امروزه موقعيتي را ايجاد نموده است كه به هيچ عنوان نمي توان نسبت به اهميت آن چشم پوشي كرد چرا كه زمينه ساز انتقال اطلاعات و ارتباطات در دنياي امروزي است (افروغ، 1388). در كنار مسائلي كه در بالا گفته شد آن چه كه در کشور ما از ديرباز به عنوان يكي از نگرانی های عمده مسئولین و اکثر گروه ها و افراد جامعه محسوب شده اشاعه ی گسترده و روبه رشد استفاده از ماهواره و اینترنت و پیامدهای آسیب زای آن برای همه ی گروه ها به ویژه جوانان بوده است (حیدری و رمضانی فر، 1394، كريمی، 1398). با گسترش و فراگیری فضای مجازی نوع خاصی از شهروندی با مؤلفه های خاص رخ می نماید كه مستلزم تربيت ويژه مطابق با مؤلفه های مخصوص به خود است . شهروند فضای مجازی به دليل حضور و مشاركت در شبكه ای از تعاملات مجازی كه هویت های متغیر و متكثر از ویژگیهای آن است ، مؤلفه ها و ویژگی های خاصی را در حوزه رفتار و هویت به خود می گیرد . تعهد اجتماعی كه در فضای حقیقی با ارزش گذاری های اخلاقی همراه است ، در فضای مجازی كه ساختار نظام مندی از ارزش ها ارائه نمی شود ، كاملاً فردی می شود . شهروند مطلوب در فضای مجازی علاوه بر كسب سواد رسانه ای و اطلاعاتی به مؤلفه هایی همچون آگاهی ، پابندی به ارزش ها و هنجارهای فرهنگی ، قانون مداری ، عدالت محوری ، مشاركت پذیری و مسئولیت پذیری آگاهانه نیازمند است . تربيت شهروند فضای مجازی به پرورش شهروند نقاد و تقويت ميل به يادگيري مادام العمر كمك می كند تا با بهره گيري از ویژگی های متمايز فضای مجازی در جهت آموزش ، پژوهش ، گذران اوقات فراغت با كیفيت بالا ، برای مشاركت فعال در امور اجتماعی راهگشا باشد (داوودیان و همكاران، 1399). با توجه موارد ذكر شده بالا می توان گفت كه تربيت و آموزش افراد در زمينه فضای مجازی بايد بيشتر از گذشته مورد توجه قرار گیرد.

بیان مسئله

یکی از محیط‌هایی که افراد در زندگی خود با آن مواجه می‌شوند، شبکه‌های اجتماعی است. شبکه‌های اجتماعی نیز محیطی است که افراد در آن با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند و بخشی از زمان خود را به زندگی در این محیط اختصاص می‌دهند. امروزه شبکه‌های اجتماعی مجازی به لحاظ عمومیت یافتن در میان کاربران و با گستره وسیع جغرافیایی در درون مرزهای ملی و خارج از مرزها به وسیله‌های بی‌بدیل در عرصه ارتباطات تبدیل شده‌اند. شبکه‌های اجتماعی امکان حضور جوانان را بدون محدودیت زمانی و مکانی فراهم می‌کند. همچنین جوانان با حضور در شبکه‌های اجتماعی، جنبه‌های شخصی و رویدادهای زندگی خود را منعکس می‌کنند (سلیمانی و کریمی، 1396). بنا به موارد گفته شده باید به تربیت جوانان در فضای مجازی توجه شود چرا که تربیت در فضای مجازی در بعدی مجازی همراه با روابطی الکترونیک و دیجیتالی شکل می‌گیرد در حالی که در تربیت شهروندی مدرسه‌ای و رسمی، تربیت در حالت خوشبینانه در چارچوب قوانین و مقررات ملی و نیز مبتنی بر مبانی فکری، فلسفی، اجتماعی و فرهنگی مورد پذیرش و تأکید جامعه صورت می‌گیرد اما در [تربیت شهروندی در فضای مجازی]، چنین اتفاقی نمی‌افتد. لذا بیم آسیب‌ها، تهدیدها و مخاطرات فکری و اجتماعی و فرهنگی دور از انتظار نیست (داوودی و همکاران، 1399). در رابطه با موضوع تحقیق حاضر که به بررسی تأثیرات آسیب‌های فضای مجازی بر تربیت شهروندی می‌پردازد، پژوهش‌هایی نزدیک به این موضوع صورت گرفته است که در ادامه به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌کنیم.

در پژوهشی با عنوان تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر سطح اعتماد به نفس جوانان (سلیمانی و کریمی، 1396) نشان داد که اعتماد به نفس جوانان با استفاده از فضای مجازی ارتباط دارد. جوانانی که در زندگی خود از نظر اجتماعی دچار محدودیت‌هایی هستند، به استفاده از این فضا گرایش بیشتری دارند و این محدودیت سبب کاهش اعتماد به نفس این افراد شده است. همچنین افرادی که به صورت مجازی با دیگران ارتباط برقرار می‌کنند نسبت به افرادی که به صورت گروهی و خانوادگی با دیگران ارتباط برقرار می‌کنند از اعتماد به نفس کمتری برخوردار هستند. در پژوهش دیگری با عنوان تأثیر فضای مجازی بر هویت (وکیل‌ها، 1392) نشان داد از آنجا که ظاهر شبکه‌های اجتماعی جمع‌گرا هستند، تغییرات فرهنگی اخیر موجب شده است که مردم ترجیح دهند در عین تنهایی، ارتباطات گسترده‌ای با جهان اطراف داشته باشند و فضای مجازی این خواسته را فراهم می‌کند در سبک زندگی مجازی یک نوع از جاکندگی دیده می‌شود که افراد با اینکه در محلی خاص هستند اما بدون مرز و محدودیت در فضا و زمان دیگری در حال سیر هستند. نتایج تحقیقات نشان داد استفاده جوانان در طبقات مختلف اجتماعی از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی رو به افزایش است. مطالعات اسنادی حاصل از این پژوهش نشان داد که فضای مجازی به واسطه خاصیت تعاملی بودن و منعطف بودن آن تغییراتی در ایدئولوژی، عوامل ارزش و فرهنگی و... ایجاد می‌کند و هویت فرهنگی و ملی یک جامعه را تحت تأثیر دگرگونی قرار می‌دهد.

باتوجه به نمونه های ذکر شده از تحقیقات در حوزه آسیب های فضای مجازی، مشخص می شود که این مسئله از ابعاد مختلف قابل تحقیق و پژوهش است. بر این اساس این پژوهش به بررسی تاثیرات آسیب های فضای مجازی بر تربیت شهروندی می پردازد.

هدف پژوهش

بر اساس مطالبی که ذکر شد هدف از نگارش این مقاله بررسی تاثیرات آسیب های فضای مجازی بر تربیت شهروندی افراد است.

روش پژوهش

این پژوهش به صورت کتابخانه ای و با استفاده از چندین مقاله و کتاب در حوزه فضای مجازی صورت گرفته است.

سوالات پژوهش

تاثیرات آسیب های فضای مجازی بر تربیت شهروندی چگونه است؟
آسیب های فضای مجازی چه پیامدهایی دارد؟

تعریف فضای مجازی

فضای مجازی در واقع مفهومی بوده که در برابر فضای واقعی به کار گرفته می شود. به طور کلی این اصطلاح مفهوم جدید بوده که با شیوه زندگی و تفکر دوران معاصر مبتنی بر تکنولوژی نوین اطلاعاتی در ارتباط نزدیک باشد. برای بیان این مفهوم گاهی از واژه سایبر نیز استفاده می شود و در کل منظور، فضای کاری و زندگی مبتنی بر رایانه و اینترنت بوده است که متفاوت با فضای واقعی و ارتباط فیزیکی بوده و خود سازنده یک فضای جغرافیایی جدید اما مجازی می باشد. به طور کلی می توان گفت این فضا در حقیقت، ارتباط داخلی عمده افراد بشر را از طریق کامپیوتر و ارتباطات از راه دور، بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی به عهده گرفته است. فضای مجازی، جهان ذهنی اطلاعات و شبکه های الکترونیکی است که با اینترنت قابل دسترسی شده و اغلب با حیطه ناشناخته مقایسه می شود که مرزهای نامحدودی دارد (میرداماد، 1380، کربلاییهرفته، 1398). از مهم ترین ویژگی های فضای مجازی می توان به دسترسی راحت، آزاد و بدون هزینه بودن اشاره کرد.

مفهوم تربیت شهروندی

تربیت شهروندی، تربیتی است که به توسعه و پرورش مهارت ها و قابلیت ها و توانمندی های شهروندان منجر می شود. چنین تربیتی الزاماً در ارتباط با اعضای جوامع و ملتهای خاص قابل درک است؛ زیرا در هر جامعه ای ارزش ها، طرز تلقی ها، بینش ها و مهارت ها به همراه الگوها روش های مشارکت در زندگی جمعی یا مدنی به شکل ویژه ای منتقل می شود و فلسفه تأسیس نظام های تربیتی، پرورش چنین شهروندانی است (فرمehینی فرهانی، 1389، داوودیان و همکاران، 1399).

اعتیاد به اینترنت و فضای مجازی

استفاده وسواسی، اجباری، افراطی یا بیمارگون از اینترنت و همچنین اعتیاد رایانه ای و شیوایی اینترنتی برای تبیین اعتیاد اینترنتی به کار گرفته شده اند. young و Holmes اعتیاد را بر اساس میزان استفاده از اینترنت تعریف می کنند. Holmes، بیش از 19 ساعت استفاده از اینترنت را مصداق اعتیاد به اینترنت می داند، در حالی که young ، حداقل 38 ساعت در هفته یا 8 ساعت در روز را مصداق اعتیاد به اینترنت می داند. مهم ترین اختلالاتی که در ارتباط با اعتیاد اینترنتی گزارش شده اند عبارت اند از افسردگی، کاستی توجه، بیش فعالی، وسواس فکری-عملی، جمع هراسی و اعتیاد به مواد مخدر و همچنین افت تحصیلی و شغلی، اختلالات عاطفی، اختلال در الگوی خواب و از هم گسیختگی روابط خانوادگی و اجتماعی، خیانت مسوولیت گریزی خانوادگی و اجتماعی و.... از پیامدهای اعتیاد اینترنتی هستند(ستوده، 1391).

یافته ها

فضای مجازی و هویت

هویت از نگاه متفکران مختلف در حوزه های روان شناسی و جامع شناسی، تعاریف متعددی دارد و اندیشمندان با رویکردهای مختلف به این مفهوم پرداخته اند. استوارت هال اعتقاد دارد که هویت ها پیوست های موقتی و گذرای سوژه هستند که کنش های موقتی را برای ما به ارمغان می آورند. این تعریف به این معناست که در حقیقت نمی توان از هویت های ثابت حرف زد(ربیعی، 1387). تعریف هویت را اولین بار اریکسون طرح کرد؛ اریکسون در اصطلاح هویت را يك حس درونی کلی توصیف کرده است، از نظر او هویت جریان تلفیق تغییرات فردی و نیازهای اجتماعی برای آینده است. وی تشکیل هویت را شامل به وجود آمدن يك احساس این هماني و وحدت شخصیت می داند. که فرد احساس می کند دیگران آن را تشخیص می دهند و از زمانی به زمان دیگر مشابه است(ادیب راد، 1383، وکیل ها، 1392). هویت دارای دو ویژگی مهم است؛ اول اینکه هویت وجه تمایز من و ما با دیگری و دیگران است و دوم اینکه هویت مهم ترین و اساسی ترین منبع شناخت عواطف، احساسات و سازماندهی رفتارهای جمعی درون جامعه پیرامون ما محسوب می شود و آن را امری تاریخمند معرفی می کند(منتظر قائم، 1379).

صحبت از تأثیرات اجتماعی حضور در فضای مجازی بر هویت کاربر به طور کلی، و بدون در نظر گرفتن نوع فعالیت و نوع حضور فرد در این فضا، کار بسیار دشواری است؛ چرا که فضای مجازی به مثابه مصداقی از تکنولوژی های ارتباطی و اطلاعاتی جدید، نه فقط یک ابزار یا منبعی برای تولید و انتقال اطلاعات بلکه محیطی مجازی برای و فضایی برای زندگی است و بدیهی است که مثل فضای مجازی می توان در این فضا به بی نهایت کنش دست زد(نوغانی و همکاران، 1393). پژوهش های اخیر در حوزه رسانه های ارتباطی توجه ویژه ای را به اینترنت و قابلیت های آن در زمینه ساخت هویت و فرایند هویت یابی افراد و گروه های اجتماعی و سیاسی معطوف کرده است. از اوایل دهه 1990.م تاکید خاصی از سوی پژوهشگران به اینترنت، فضایی برای برسازی هویت گردیده است(لمپ

و پاتر، 2002، گرگی، 1385). با فراگیر شدن شبکه های اجتماعی مجازی، شکل جدیدی از زندگی در فضای مجازی شکل گرفت و روابط میان افراد با شکل سنتی آن تفاوت کرد و تاثیر غیر قابل انکاری بر روابط اجتماعی بر جای گذاشت. شبکه های اجتماعی یکی از پرتعدادترین رسانه ها هستند که مخاطبان زیادی به خصوص از قشر جوان به خود جذب کرده اند. در مطالعه و بررسی فضای مجازی باید اذعان داشت؛ شبکه های اجتماعی با قابلیت هایی که در اختیار کاربران خود قرار می دهند، به چهار اولویت اصلی کاربران اینترنت تبدیل شده اند:

1. فرد با طیف وسیعی از افراد در ارتباط است. 2. علایق خود را در زمینه های مختلف به راحتی با دیگران به اشتراک می گذارند. 3. افراد میتوانند در شبکه های اجتماعی هویتی کاملاً دلخواه داشته باشند. 4. افراد بر پایه همان هویت دلخواه ارتباط مجازی خود را با دیگران گسترش می دهند. از آنجا که ظاهر شبکه های اجتماعی جمع گرا است، تغییرات فرهنگی و هویتی اخیر موجب شده است که مردم ترجیح دهند در عین تنهایی، ارتباط گسترده ای هم با جهان پیرامون خود داشته باشند. شبکه های اجتماعی این خواسته را فراهم می کند و با در اختیار قرار دادن ابزار گوناگون موجب تاثیر گذاری بیشتری روی هویت فردی و اجتماعی و فرهنگی افراد می شود (وکیل ها، 1392). از مهمترین ویژگی های فضای مجازی گسترش اهمیت فرد و حیطه خصوصی در برابر جمع و حوزه عمومی است. افراد در فضای مجازی در عین حال که می توانند در گروه های مختلف و گاه متضاد با هویت حقیقی خود حضور داشته باشند؛ می توانند خود را جدا از دیگران و تنها نیز حس کنند. نبود مراتب قدرت در فضای مجازی باعث می شود، فردیت افراد در جمع حل نشود. در جهان واقعی قدرت انتخاب افراد، همواره تحت تاثیر عواملی چون جبر مکان، زمان، فرهنگ، حکومت و... محدود بوده است. اما در جهان مجازی مرزهای محدود کننده از میان برداشته می شود و شخص در مقیاس جهانی با گزینه های فراوانی برای انتخاب روبروست. لذا بر همین اساس در میان اقوام سنتی و مذهبی شاهد تاثیرات قابل ملاحظه ای در ایجاد انعطاف پذیری و شکستن مرزهای محدود کننده اعتقادی- فرهنگی هستیم. در فراسوی این تحول فرهنگی با پدیده ای به نام رفتارهای نو پدید اجتماعی رو به رو می شویم که در بازتولید جامعه پذیری افراد نقش به سزایی دارد. مهمترین متغیر در هویت ملی- فرهنگی، وحدت بخشی یا تمایز پذیری اجتماعی است. اجتماعی شدن و فردی شدن دو روی سکه تجدد و دوره مدرن هستند. یعنی دوره مدرن دارای یک دوگانگی در ساختار اجتماعی است که از یک طرف به اجتماعی شدن افراد منجر می شود و از طرف دیگر فردی شدن را تقویت می کند (نور محمدی، 1388، وکیل ها، 1392).

آسیب های روانی فضای مجازی

1. وسواس های عملی- فکری

از ویژگی های برجسته وسواس، عدم توانایی مهار رفتار ها یا اندیشه های خاصی بوده است. برای مثال: فردی که وسواس شست و شو دارد، نمی تواند میل به شست و شو را کنترل نماید و گاهی تا ساعت ها مشغول شستن دست های خودش می شود. اگر از فرد وسواسی بخواهیم عمل یا فکر وسواسی اش را کنار

بگذارد، دچار اضطراب شدیدی می شود. این اختلال (وسواس فکری) را می توان در بررسی کردن پی در پی پست الکترونیک، روزرسانی صفحات اینستاگرام و دل نگرانی از online نشدن یک دوست مشاهده کرد.

2. افسردگی و انزوا

امروزه اینترنت و فضای مجازی در زندگی اجتماعی، جای دوستان و نزدیکان را گرفته و در حقیقت جایگزین روابط دوستانه و فAMILI شده است. افرادی که ساعت ها وقت خود را در سایت های اینترنتی می گذرانند، بسیاری از ارزش های جامعه را زیر پا می نهند چرا که فرد فعالیت های اجتماعی خود را کنار گذاشته و به فعالیت های فردی روی آورده است (علی اکبری و نصیری زرندي، 1398). کاربران فضای مجازی، بیشتر ترجیح می دهند در محیطی آرام و خلوت، از اینترنت استفاده نمایند تا هم بهتر بتوانند از اطلاعات آن بهره ببرند و هم با تمرکز و سرعت بیشتر، اتصال های طولانی مدت جلوگیری نموده، هزینه های حاصل از آن را کاهش دهند، اما این نوع خلوت و انزوا در طولانی مدت، برخی مشکلات روانی مانند گوشه گیری و در نهایت افسردگی را در پی دارد. بنابر برخی پژوهش های پیمایشی، ارتباط های اجتماعی از طریق اینترنت، ضعیف تر از ارتباط های واقعی بوده و در دراز مدت، به انزوای اجتماعی منجر می شود (صادقی، 1387، کربلایی-هرفته، 1398). بررسی محققان نشان می دهد شاید کاربران مجازی از افسردگی و انزوای اجتماعی خود آگاه نباشند و در صورت آگاهی، آن را تایید نکنند اما ماهیت کار با این فضا به گونه ای است که فرد را در خود غرق می کند (علی اکبری و نصیری زرندي، 1398).

استفاد مسأله ساز از تکنولوژی سایبر، یکی از عوامل خطرزای عمده برای سلامت خلقی نوجوانان است. افراط در استفاده از اینترنت، احتمال بروز افسردگی در نوجوانان را از طریق جایگزینی استفاده از اینترنت به جای روابط واقعی با دیگران، فقدان دستیابی به رضایت بلند مدت در نتیجه استفاده از اینترنت، بازتولید یا افزایش آسیب های روانی اجتماعی و در نتیجه، استفاده افراطی از اینترنت و افزایش استرس ناشی از آن را، افزایش میدهد (مسعود نیا، 1391). در واقع میتوان نتیجه گرفت که اثر اینترنت بر میزان افسردگی، انزوای اجتماعی و ارتباطات خانوادگی چه در زمینه ی افزایش و چه کاهش آن بستگی شدید به نوع استفاده و زمان اختصاص داده شده میباشد (پور شهریاری، 1386). فضای مجازی با ایجاد فضای عمومی، دامنه ارتباطات را زیاد کرده است؛ اما در عین حال گسترش فضای خصوصی برای کاربران را نیز به همراه داشته است. فردی که اوقات زیادی از خود را در فضای مجازی صرف می کند، در حالی که در آنجا همه چیز طبق علایق او سازمان یافته، در فضای حقیقی هم خواهان چنین شرایطی است. در این خصوص باید گفت فضای مجازی دو عملکرد مغایر هم داشته است بر این اساس شهروندان بر فرد گرایی و جمع گرایی تاکید می کنند. با این وجود شهروند فضای مجازی گفت و گو طلب است. میل به گفت و گو به صورت متن و تصویر بیش از سایر صورت های تعامل انسانی است (داوودیان و همکاران، 1399). از این رو، رفته رفته مشارکت افراد به ویژه کودکان و نوجوانان در فعالیتهای اجتماعی کاهش یابد و انزواطلبی، درونگرایی و کاهش ارتباطات

اجتماعی به طور مشهود پدیدار میشود همچنین موجب کاهش مهارت های روابط بین فردی و کاهش وقت فعالیتهای اجتماعی می شود (ستوده، 1391).

آسیب های اخلاقی

زیبایی های فضای مجازی بیشتر زیبایی های بصری است و زیبایی های اخلاقی آن ، در بیشتر موارد فراتر از ارسال پیامهای اخلاقی نیست ؛ در حالی که شهروند فضای حقیقی ابعاد بسیار مختلفی از زیبایی را ادراک می کند ، وی در ارتباط با دیگران ، معنای زیبایی را در همدلی ، ایثار ، گذشت و انسانیت می یابد . آنچه که تحت عنوان تعهد اجتماعی در فضای زندگی حقیقی ، فرد را با معیارهای اصیل انسانی و اخلاقی مواجه ساخته و امکان ارزش گذاریهای اخلاقی را فراهم می آورد ، در فضای مجازی تبدیل به تعهدهای فردی می شود (بناهان، 1395، داوودیان و همکاران 1399). حریم خصوصی که خاص افراد بود با آمدن فضای مجازی عام شده است، آنچه می توان در اینترنت خطرناک تر تلقی کرد ارتباطی است که از طریق گفت و گو بین افراد برقرار می شود و در برخی موارد صدمات فراوانی به وجود می آورد. این اتاق های گفت و گو که معمولا در آنها امکان ارتباط با نام های جعلی و مجهول وجود دارد، می توانند زمینه های لازم را برای ایجاد برخی از مفاسد اجتماعی به وجود آورند. قرار گرفتن در معرض فرهنگ های گوناگون، آزادی های زیاد در یک دوره زمانی نسبتا کوتاه، امکان دسترسی به اطلاعات غیر اخلاقی و فیلم ها اکشن ساختگی از طریق اینترنت، برخی از نمونه های آسیب های اخلاقی این فضا هستند (حسینی). این آسیب ها سبب می شود که به مرور روحیه و اخلاق افراد تغییر کند و سبب ایجاد مشکلاتی در جامعه شود، مثل دعوا های خیابانی برای جلب توجه در فضای مجازی یا انجام کار های غیر اخلاقی و دوستی های خارج از عرف جامعه برای جلب توجه بیشتر در فضای مجازی. ترویج این رفتارها در فضای مجازی موجب می شود که کاربران به این کلیپ های ساختگی علاقه مند شوند و سعی کنند این رفتار ها را انجام دهند، که نتیجه آن تربیت شهروندانی است که پایبندی به ارزش های اخلاقی ندارند.

مقایسه خود با دیگران

مقایسه پیوسته خود با دیگران در شبکه های اجتماعی افراد را به نابودی خواهد کشاند. شخصیت های دیجیتالی افراد که در شبکه های اجتماعی وجود دارد به طرز چشم گیری با شخصیت و هویت واقعی آن ها متفاوت است و بعد از مدتی درگیر شدن با این فضا احساس می شود که آن ها از شما خیلی بهتر هستند در صورتی که اصلا این چنین نیست و همین موضوع باعث کاهش عزت نفس افراد می شود (حسینی). مقایسه پیوسته خود با دیگران موجب می شود که وقتی در فضای مجازی از فرد تعریف و تمجید نشود، فرد احساس کند که ارزش چندانی ندارد و همین باعث ایجاد احساس پوچی و بیهودگی در فرد می شود. در نتیجه فرد احساس تنهایی می کند و همین موجب می شود که عزت نفس افراد کاهش پیدا کند و در جامعه احساس خجالتی بودن و سر افکندگی داشته باشند.

شکل گیری و ترویج سریع شایعات و اخبار کذب

به علت عدم امکان شناسایی هویت واقعی اعضا و نیز عدم امکان کنترل محتوای تولید شده توسط کاربران شبکه های اجتماعی، یکی از مهم ترین پیامدهای منفی این شبکه ها، شکل گیری و ترویج شایعات و اخبار کذبی خواهد بود که توسط برخی از اعضای این شبکه ها و با اهداف خاص و غالباً سیاسی منتشر می شود (رضوی فرد، 1396). پخش و نشر هرچه بیشتر شایعات در فضای مجازی موجب می شود اعتماد افراد به دیگران از بین برود، مثلاً با پخش شدن یک خبر کذب راجب کشور، اعتماد شهروندان نسبت به مسئولان و سران کشور از بین می رود و دیگر مثل سابق به حرف های آن ها باور ندارند.

گسترش سوء استفاده های جنسی

شاید به جرأت بتوان گفت که یکی از مهمترین ابعاد شخصیتی هر فردی شخصیت جنسی اوست که در طول زندگی و در مواجهه با این گونه مسائل شکل میگیرد. اغلب والدین در پاسخ به سئوالات جنسی کودکان با مشکلاتی نظیر شرم و حیا و یا وحشت داشتن از بدآموزی برای کودکان و بالاخره ناآگاهی در شیوه پاسخ دادن به چنین سئوالاتی روبرو هستند و این امر باعث میشود آنها از پاسخ دادن درست به این سئوالات طفره روند؛ غافل از این که فرزندشان به هر طریق جواب این سئوالات را خواهد یافت، زیرا خانواده نتوانسته است این نقش تربیتی خود را به خوبی ایفا کند و شاید بتوان گفت که یکی از فراگیرترین این راهها، جستجوی پاسخ این سئوالات در فضای مجازی و همچنین شبکه های اجتماعی است. کودکان و پوهیژه نوجوانان گاه علاقمند و کنجکاو مسائل و موضوعات صریح جنسی هستند. آنها ممکن است از کنترل کامل والدین خارج شوند و در جستجوی ایجاد روابط جدید خارج از خانواده برآیند. کودکان و نوجوانان به علت اینکه کنجکاو هستند، گاه از دستیابی آنلاین برای جستجوی این نوع فعالیت و افراد درگیر این گونه فعالیتهای جنسی استفاده میکنند. مجرمان جنسی با استفاده از این ویژگیها و نیازها، کودکان را هدف قرار میدهند. برخی نوجوانان نیز توسط افراد هم سن و سال خود جذب و اغوا میشوند. اگرچه از حیث تکنیکی این سوءاستفادهکنندگان مانند مجرمان بزرگسال نیستند، همان خطر را دارند. به این شکل است که کودک با برقراری ارتباط در این شبکهها سعی در یافتن پاسخ به سئوالات خود و ارضای حس کنجکاویش دارد و همین امر میتواند برای وی خطر ساز باشد و او را به وادی انحراف و بزه دیدگی جنسی در این فضا بکشانند (رضوی فرد، 1396). در این میان نقش اینترنت به دلیل تسهیل ایجاد روابط دوستانه، زمینه رفتارهای غیر اخلاقی را فراهم ساخته و موجب سهولت خیانت در روابط زناشویی منجر به طلاق و ایجاد روابط نامشروع و همچنین سوء استفاده های جنسی شده است (طریقی، 1397). Manning در مروری نظام مند بر هرزنگاری اینترنتی، تأثیرات متعدد آن را در رابطه با فرد و خانواده و ازدواج فهرست کرده است. برخی از مهمترین پیامدها عبارتند از:

1. کاهش ارزش ازدواج. 2. افزایش تجاوز و ناچیزانگاری رفتارهای بزهکارانه. 3. برداشتها و باورهای تحریف شده درباره ی رابطه و جنسیت، افزایش خطر انحراف جنسی، گمراهی و فریب. 4. تهدید ثبات اقتصادی، عاطفی و رابطه های ازدواج ها و خانواده ها. 5. کاهش رضایت جنسی و صمیمیت زوجها. 6. به خطر افتادن سلامت و بهزیستی کودکان با سیست شدن بنیان های خانواده و مواجهه با محتوا یا رفتار جنسی. 7. خطر انحراف، آسیب، سوء استفاده یا اعتیاد جنسی. 8. تاثیر بلند مدت ناشی از قرار گرفتن در معرض محتوای جنسی به شکل نفرت، شوک، شرمزدگی، خشم، ترس و غم. 9. آسیب به رشد اجتماعی و جنسی نوجوان و کاهش موفقیت روابط آینده ی آنان (ستوده، 1391).

تعارض ارزش ها

تغییرات تکنولوژیکی ارزش ها و هنجار های اجتماعی را تحت تاثیر خود قرار داده است. یکی از چالش های فراروی فرهنگ ها برخورد با این پدیده است. چون اساسا ورود اینترنت همراه با ارزش های غربی، چالش های جدیدی را در کشور های دیگر بوجود آورده است. از آن جایی که برخی از عناصر موجود در این پدیده مغایر با فرهنگ خودی (ارزش های اسلامی- ایرانی) است، پس می توان گفت اینترنت می تواند آسیب های زیادی را به همراه داشته باشد. مثلا ورود اینترنت در حوزه خانواده موجب تغییر نظام ارزشی در خانواده ها می شود. در یک مطالعه تجربی نشان داده شد که استفاده جوانان از اینترنت موجب کاهش ارزش های خانواده شده است (زنجان زاده، 1384، علی اکبری و نصیری زرنندی، 1398).

تبلیغات ضد دینی و القای شبهات

در شبکه های اجتماعی نیز مانند سایر رسانه ها، افراد و گروه های خاصی با اهداف از پیش تعیین شده و با شیوه های مخصوص، اقدام به تبلیغات ضد دین و حمله به اعتقادات مذهبی می نمایند (سوری و همکاران، 1397). در نتیجه این تبلیغات در فضای مجازی، ارزش های دینی و اعتقادی در شهروندان به مرور کمرنگ می شود تا جایی که دین و مسائل اعتقادی به یک مسئله بی ارزش برای شهروندان تبدیل شود.

آسیب های جسمانی حضور طولانی مدت در فضای مجازی

حضور طولانی مدت در فضای مجازی علاوه بر آسیب های گفته شده، بر سلامت جسم افراد نیز اثر می گذارد. در زیر به طور مختصر این آسیب های جسمانی بیان شده است:

1. تیک های عصبی. 2. رفتار های عصبی و پرخاشگرانه. 3. آسیب های بینایی. 4. رکود فعالیت دستگاه گوارشی بدن. 5. چاقی و بی تحرکی. 6. احتمال ابتلا به دیابت به دلیل کم تحرکی. 7. مشکلات تنفسی. 8. افتادگی شانه ها. 9. آسیب به ستون فقرات. 10. دردهای شدید در دست و گردن.

تهدید های فضای مجازی بر تربیت شهروندی

هر چند اینترنت به گون های منحصر به فرد امکان بالقوه دسترسی به اطلاعات ، عضویت در اجتماعات مجازی و تعامل در فضاهای جدید را فراهم ساخته است ، اما این امر به معنای دسترسی واقعی و عملی همگانی به آن نیست. عوامل متعددی همچون محل سکونت ، طبقه اجتماعی - اقتصادی ، میزان تحصیلات و بسیاری عوامل دیگر در ایجاد میزان دسترسی افراد و گروه ها به اینترنت مؤثر است . در سطح ملی شکاف بین شهر و روستا ، فقیر و غنی ، باسواد و بیسواد ، در میزان دسترسی به اینترنت به وضوح مؤثرند . این عوامل به بروز یک شکاف یا نابرابری منجر می شوند که ریشه آن را باید در نابرابری های مختلف موجود در جهان جستجو کرد . در مطالعات مربوط به اینترنت ، از این پدیده با عنوان اختلاف طبقاتی دیجیتالی یا شکاف دیجیتالی یاد می شود (اشرف نظری و قلی پور، 1395). با گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات ، بسیاری از فعالیت ها از محیط فیزیکی به فضای اینترنت انتقال یافته است و بسیاری از خدمات در سطح کشور از طریق اینترنت انجام می شود . از این رو تعدادی از مشاغل ، کاربرد خود را از دست داده اند و صاحبان این مشاغل بیکار شده اند . بنابراین ، تمامی افراد جامعه باید مهارت های لازم در به کارگیری فاوا را فرا بگیرند تا هم بتوانند از خدمات اینترنتی استفاده کنند و هم اینکه متناسب با شرایط جدید ، در صورت لزوم ، شغل مناسبی برای خود در نظر بگیرند . بیکاری افراد جامعه پیامدهای منفی بسیاری نظیر : تزلزل خانواده ها ، اعتیاد ، رواج مفاسد اخلاقی و ... به همراه دارد . مسأله دیگری که اکثر آسیب شناسان به آن توجه کرده اند ، مربوط به ویژگی های خاص تعاملات و ارتباطات در دنیای مجازی است ، آنها معتقدند که تعاملات مجازی در نهایت به انزوای اجتماعی و کاهش تعاملات کاربر در دنیای واقعی ، به ویژه از لحاظ عمق و کیفیت منجر می شود و عموماً استفاده بیشتر از اینترنت با کاهش ارتباطات اجتماعی به خصوص از نوع ارتباطات نزدیک و صمیمی با اعضای خانواده و دوستان نزدیک همراه است (خدایاری ، دانشور حسینی و سعیدی، 1393، داوودیان و همکاران 1399). در مهمانیها بعضی افراد در دنیای شخصی خود غوطه ور هستند و تنها حضور فیزیکی دارند ، به همین جهت ارتباط دوستانه و صمیمانه در جمع ندارند و این با دستورات دینی ما سازگاری ندارد که حتی نجوا کردن در جمع را نهی می کند . فراهم آوردن فضای مجازی برای ایجاد رابطه ، افراد را از دردسر روبرو شدن با دیگران و قرار گرفتن در وضعیت جهان واقعی رها می کند ، از این رو به تدریج روابط مجازی جایگزین روابط واقعی انسانها در زندگی روزمره می شود ؛ به عبارت دیگر با شکل گیری اجتماعات ، در فضای مجازی بر مبنای فعالیت های اجتماعی مختلف ، اجتماعات در جهان واقعی به تدریج کمرنگ و بی اهمیت می شود . درحالی که پیوندهای اینترنتی به ندرت به ترویج دوستی های عمیق ، حمایت های عاطفی تأثیر گذار و ارائه کمکهای مادی واقعی منتهی می شود و در نهایت می تواند به انزوای اجتماعی منجر شود . اینترنت پیوندهای ضعیف شبکه ای را افزایش می دهد ، اما از آنجا که به طور هم زمان تعاملات عمیق تر خارج از شبکه را کاهش می دهد ، افق دید و چشم اندازهای فکری افراد را محدود می کند . « مک کوایل به خاصیت منزوی سازی رسانه ها به ویژه در رابطه با کودکان و نوجوانان توجه بسیار دارد . این توجه

عمده به صورت نگرانی از استفاده بیش از حد و معتاد شدن به رسانه ها مطرح شده است، اغلب توجه شدید رسانه به ویژه وقتی شخص تنها است به معنی انزوا و جدایی و بیگانگی و فرار از واقعیت تلقی شده است. استفاده زیاد از رسانه وقت لازم برای کنش متقابل اجتماعی را از استفاده کننده می گیرد » (سلیمانی و کریمی ، 1396، داوودیان و همکاران، 1399) .

بحث و نتیجه گیری

امروزه با فراگیر شدن فضای مجازی استفاده از این فضا برای افراد امری اجتناب ناپذیر است. همین فراگیری و همه جانبه بودن سبب بروز مشکلاتی شده است که تربیت شهروندی افراد را دچار تغییراتی کرده است و باعث شده است که شهروندان نتوانند نقش خود را به عنوان یک شهروند خوب ایفا کنند. در فضای مجازی افراد هم مجازی هستند و نمی توان به آسانی هویت واقعی افراد را کشف کرد، آنها می توانند با هر هویت و هر اسمی به این فضا وارد شوند و با قرار دادن اطلاعات غیر واقعی افراد گمراه کنند و همین سبب بروز مشکلاتی از قبیل کلاهبرداری های اینترنتی، سواستفاده های جنسی و... می شود. در فضای مجازی شایعات و اخبار کذب به راحتی دست به دست می شوند و همین باعث می شود اخبار صحیح و غلط به سختی تشخیص داده شود و به همین علت نشر اکاذیب و شایعات سبب افزایش بی اعتمادی در بین مردم می شود. همچنین این فضا با ظاهر جمع گرایی که از خود نشان می دهد و با در اختیار گذاشتن علایق افراد سبب می شود که به طور آهسته و محسوس افراد بیشتری به این فضا روی آورند و همین موجب تنهایی و گوشه گیری افراد در دنیای واقعی می شود. در فضای مجازی هویت ها و افراد غیر واقعی با تبلیغات و رفتار های ساختگی سبب می شوند ارزش های اخلاقی، فرهنگی و اسلامی جامعه و شهروندان دچار تغییر شود و کم کم این ارزش ها کمرنگ شوند و از بین بروند و ارزش های جدیدی جایگزین آنها شود. جاذبه زیاد اینترنت برای افراد به ویژه کودکان و نوجوانان ، استفاده بیش از حد آنها و معتاد شدن به رسانه ها سبب انزوای اجتماعی و رشد فردگرایی می شود ، در حالی که در تربیت شهروندی افراد را برای مشارکت فعال و مسئولانه آماده می کند . بنابراین ، می توان گفت که، با توجه به مسائلی که ذکر شد امروزه باید با برنامه ریزی های کوتاه مدت و بلند مدت و آموزش ها، بیشتر از گذشته به تربیت شهروندی افراد و پرورش شهروندان متفکر پرداخته شود.

- اشرف نظری، ع. قلی پور، م. (1395). کنش ها و تعاملات قومی در فضای مجازی: فرصت ها و چالش ها. فصلنامه تحقیقات سیاسی بین المللی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا. 27(8). 1-42.
- افروغ، ع و دیگران. (1381). جهانی شدن و جهان اسلام. مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.
- پورشهریاری، م. (1386). مقایسه افسردگی انزوای اجتماعی و ارتباطات خانوادگی دانش آموزان دختر کاربر و غیر کاربر اینترنتی دبیرستان های تهران. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهراء. 3(2). 49-64.
- حسینی، ه. آسیب های فضای مجازی و تربیت خانواده ها. [بی تا]. [بی تا].
- داوودیان، ل. بناهان، م. ستاری، ع. (1399). مقایسه تطبیقی مولفه های تربیت شهروندی در فضای مجازی و حقیقی با نگاهی بر فرصت ها و تهدید ها. اندیشه های نوین تربیتی. 16(4). 183-216.
- ربیعی، ع. (1387). جامعه شناسی تحولات ارزشی. فرهنگ و اندیشه.
- رضوی فرد، ب. رباط جزئی، م. عمرانی، گ. (1396). پیشگیری از بزه دیدگی جنسی در شبکه های اجتماعی. مجله حقوقی دادگستری. 82(104).
- ستوده، ه. رشیدی، ک. (1391). پیامدهای فن آوری اطلاعات برای سلامت روان و اخلاق و اجتماع. مدیریت اطلاعات سلامت. 10(2).
- سوری، ا. پویا، ی. تاجری، ب. (1397). آسیب های روانی-اجتماعی ناشی از شبکه های اجتماعی مجازی در دانش آموزان دختر مقطع متوسطه دوم. فصلنامه مطالعات پلیس زن. 12(29). 58-72.
- سلیمانی، ن. کریمی، ل. (1396). تاثیر استفاده از شبکه های اجتماعی بر سطح اعتماد به نفس جوانان. فصل نامه رسانه. 28(2). 101-117.
- طریقی، ا. (1397). بررسی تاثیر شبکه های اجتماعی در بروز پدیده طلاق. فصلنامه مطالعات پلیس زن.
- علی اکبری، ن. نصیری زرندي، ز. (1398). تاثیر فضای مجازی بر آسیب های اجتماعی. مجله پیشرفت های نوین در روانشناسی. علوم تربیتی و آموزش و پرورش. 2(16).
- کربلایی هرسته، ف. گلستان فرد، م. هدایتی فر، س. (1398). نقش آسیب های نو پدید فضای مجازی بر سلامت روانی دانش آموزان دوره متوسطه ناحیه 2 زاهدان.
- کریمی، ا. (1398). بررسی تاثیرگذاری فضای مجازی بر تعلیم و تربیت.
- گرگی، ع. (1385). اینترنت و هویت. فصلنامه مطالعات ملی. 7(1).
- محمدی، ع. بلاغت، ر. (1397). آموزش فلسفه به کودکان از طریق فضای مجازی (چالش ها و راهکار ها).
- مسعودنیا، ا. (1391). استفاده مساله ساز از فضای سایبر و خطر بروز اختلال افسردگی در نوجوانان. مجله تخصصی اپیدمیولوژی ایران. 8(4).
- منتظر قائم، م. (1384). رسانه های جمعی و هویت. فصلنامه مطالعات ملی. 2(4).
- نوغانی دخت بهمنی، م. میر محمد تبار، ا. عدلی پور، ص. (1393). فضای مجازی و هویت. پژوهشنامه توسعه فرهنگی اجتماعی. 1(2). 5-22.

- وکیل ها، س. (1392)، تاثیر فضاي مجازي بر عرصه هویت فرهنگي. فصلنامه مطالعات جامعه شناختي ايران، 3(9). 63-75.